

Róna-Tas András

Vásáry István munkásságának bemutatása

Elnök úr, tisztelt Osztály, kedves Vendégeink!

Minden tudomány rohamosan tágul, de az egyes tudományágak tágulásuk különböző fázisában vannak. A tágulás üteme a tudományokra fordított pénz és a tudománnyal foglalkozók számának és tehetségének szorzatától függ. A humán tudományok esetében egy korai korszakban még egy-egy ember képes volt átfogni, egy adott nép nyelvét, szövegeit, történetét, kultúráját, és azt tudta alkotó módon kutatni és tudományos módon bemutatni. A következő fázisban már ezeknek csak egyikét lehet elmélyülten vizsgálni, de szükséges volt a másik három terület alapos ismerete. Azután a differenciálódás tovább ment, a kutatás korszakokra és szemléletekre, módszerekre bomlott. Volt idő, amikor a szinkron nyelvészettel foglalkozó még tudta a nyelv történetét, az ezután következő generáció kutatója már csak a nyelv történetéről tud valamit. A tudománytörténetnek ez a felfogása egyben a tudós kompetenciájának szélességét is meghatározza. Hiszen a táguló tudományban a kompetencia szükségszerűen zsugorodik. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy a keleti népekkel foglalkozó tudományok fáziskésésben vannak a nyugati nemzeti tudományokhoz képest.

Vásáry István munkásságát a keleti tudományok táguló terébe kívánom elhelyezni. Vásáry horizontja még átfogó. Mint látni fogjuk, kutatja a törökség nyelvét, forrásait, szövegeit, történetét, irodalmát és kultúráját. A rokon nyelveket, így a mongolt, a történetileg releváns kultúrákat, így a perzsát és az arabot jól ismeri, de csak háttérként használja. Látókörébe esik a törökség történetének egésze a türk kaganátusoktól a modern török köztársaságokig, de kitapinthatóan a középkorra összpontosít. Eredményeiben jól látható az átmenet a széles kompetenciából a szűkülő, de jobban elmélyedő kompetenciák irányába.

A huszadik század magyar keletkutatását néhány nemzetközileg is kiemelkedő tudós neve fémjelzi. Ezek közül most Németh Gyula (1890-1976) és Ligeti Lajos (1902-1987) munkásságát emelném ki. Vásáry még tanult Némethnél, de egyetemi tanulmányait már Ligeti irányítása alatt fejezte be. Működése így a legjobb magyar hagyományokra épült. Míg Ligeti munkásságában szinte egyenrangú volt a turkológia, a mongolisztika, a tibetisztika és a kínai hangtörténet, Vásáry már csak a turkológiára, a török nyelvre, forrásokra és történelemre koncentrált, bár eredetiben használja a törökségre vonatkozó mongol, perzsa és arabnyelvű forrásokat.

Nyelvészeti munkásságából kiemelném a kipcsak-törökség, vagyis a török nyelvek észak-nyugati ágának kutatását. Ennek a török nyelvcsoporthoz egyik legrégebbi emléke a nevezetes Codex Cumanicus, amelynek első kiadását Kuun Gézának köszönhetjük, s amelyhez Ligeti is írt egy jelentős magyarozó tanulmányt. Vásáry a kódex mai őrzési helyén Velencében tartott jubileumi tudományos konferencián adott elemző áttekintést a kódex török nyelvről.

Európa délkeleti felén a 13-14. században a török nyelv egy válfaja kereskedelmi nyelvként is működött. Ennek elemzése nemcsak a turkológia, hanem az általános nyelvészet szempontjából is lényeges új eredményeket hozott. Mondattani kutatásai közül kiemelendőnek tartom egy összetett török szóképzőről írott cikkét. A névtan területén írott tanulmányai ma már kézikönyvekbe rögzült ismeretek alapjai. Írt a kunok, a tatárok, a kanglik és más kipcsak népek törzs- és népneveiről.

A történeti nyelvészet egyik legösszetettebb, ugyanakkor legnehezebb terepe az etimológia. A török és a magyar nyelvtudomány számos etimológiát köszönhet Vásáry Istvánnak. Új szófejtéseinek eredményeit a legszigorúbb kritika is elfogadta, és beemelte a magyar nyelv, mondhatni kanonikus, etimológiai szótárába.

Nyelvészeti munkássága mellett az utóbbi időben sokat foglalkozott eredeti forrásokkal és azok filológiai feldolgozásával. Ezek közül is kiválik a török nomád kánságok diplomáciai levelezése az orosz cári udvarral.

Filológiai és nyelvészeti kutatásai alapozták meg a középkori török történelemmel foglalkozó munkáit. Ezekben a török-szláv és a török-magyar kapcsolatok szempontjából egyaránt értékes új eredményekkel jelentkezett.

Az orosz történelmet szokás úgy beállítani, hogy Oroszország lemaradása a nyugati fejlődéstől elsősorban a tatár-török pusztításoknak tudható be. Vásáry ennek a nagy témának egy másik oldalát vizsgálta. Több tanulmányt is szentelt a tatár származású 14-16. századi orosz elitnek.

A nomád életforma egyoldalú bemutatásával szembefordulva kimutatta a városok szerepét a középkori török nomád kánságok történetében. Alapos résztanulmányai mellett több monográfiája jelzi, hogy kiválóan látja egységében is a középkori török történelmet. Sorban jelentek meg könyvei Belső-Ázsia történetéről, majd a dzsingiszida mongol birodalom utódállamairól. Ilyen az Arany hordáról, azután az Arany Horda kancelláriájáról írt munkái.

Ha nem is fő kutatási területként, de megtaláljuk munkásságában a török irodalmat is. Egy alapos önálló tanulmányban foglalkozott a török irodalom kezdeteivel a 13-14. századi Anatóliában és Iránban.

Végül, de korántsem utolsó sorban említem, hogy Vásáry István tudományosan és színvonalas ismeretterjesztő formában is régóta foglalkozik magyar őstörténettel, annak honfoglaláskor előtti szakaszával, a magyar nép korai török kapcsolataival. Ehhez kapcsolódnak Vásárynak a magyar művelődéstörténeti tárgyú írásai. Cikkeiben megjelenik a Juliánusz-kérdés, a jezsuita Cseles Márton, a Jugria és a baskír kérdés magyarországi kutatásának története, Pray György és Jankovich Miklós őstörténetünkkel kapcsolatos munkássága. Felbukkannak az ismert tudós nevek mellett kevésbé ismertek, mint Szekér Joakim, Losontzi István, Fessler Igác, Rummy Károly, Melzer Jakab. Kiemelném egyik legjobb cikkét, melynek címe *Őstörténet és nemzeti tudat a reformkorban és az Irodalomtörténeti Közleményekben* jelent meg. Itt az őstörténeti konstrukciók funkcióját vizsgálja, s a máig elhúzódó hitek, hiedelmek, téves nézetek forrásait mutatja be. A mai magyar nemzeti tudat megértése lehetetlen a Vásáry által vizsgált előzmények ismerete nélkül.

Könyveinek, cikkeinek széleskörű visszhangja is mutatja, hogy a magyar nemzeti tudat szempontjából oly fontos területen van előrelépés, ugyanakkor itt sem engedhetünk a színvonalból, a tudományos alapokból. Az is fontos, hogy tudományos eredményeink eljussanak a nemzeti tudat alakítóihoz és hordozóihoz. Valljuk be, nem könnyű tudományos ismereteket terjeszteni. Vásáry ebben is példamutató. Egyik munkája egy népszerűségi listán Esterházy Péter után tartósan a második helyen állt, ami valljuk be, nem kis teljesítmény.

Bemutatómat azzal zárnam, hogy Vásáry István megválasztása a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé méltatlanul későn történt. A nemzetközi tudomány régóta a legkiválóbbak között tartja számon. Ezt csak néhány ténnyel szeretném alátámasztani. Akadémiai doktori disszertációját az egyik legnevesebb kiadó Cambridge-ben jelentette meg. Ezt a munkát azután a törökök lefordították és ők is kiadták, ahogy két másik munkáját is. Egy monográfiája Németországban jelent meg. A keleti kutatások legmagasabb színvonalát képviselő mű, a *Cambridge History of Inner Asia* őt kérte fel az egyik fontos fejezet megírására, s ez 2009-ben meg is jelent. A másik tudományvár Oxford sem akart lemaradni. A neves *Oxford Encyclopaedia* négy cikk megírását bízta rá. Külföldi meghívásainak se szeri se száma, mégis megemlíteném a princetoni, a Woodrow Wilson Centerben töltött időszakát, és a velencei egyetemre történt meghívását. 1999 óta tiszteleti tagja a *Türk Dil Kurumu*-nak, amely Törökországban a Nyelvtudományi Akadémia szerepét tölti be.

Vásáry István, mint az ELTE professzora mindent megtesz az utánpótlás neveléséért, a doktoranduszok képzéséért. Mint az *Acta Orientalia* főszerkesztője, az MTA Orientalisztikai Tudományos Bizottságának elnöke és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja által létrehívott Magyar Őstörténeti Munkaközösség elnöke aktívan vesz részt a tudományos közéletben.

Megválasztásával az Akadémia egy új, kiváló tudóssal gazdagodott.